
Николина С. Шурјанац¹
Универзитет у Београду, Учитељски факултет

Прегледни рад
Методичка теорија и пракса, број 1/2021
УДК: 371.3:821.163.41]:371.64
стр. 47–58

МЕТОДИЧКИ ПРИСТУП НАСТАВНОЈ ЈЕДИНИЦИ „ПРВИ ПУТ С ОЦЕМ НА ЈУТРЕЊЕ“ ЛАЗЕ ЛАЗАРЕВИЋА У АМБИЈЕНТУ ШКОЛСКЕ БИБЛИОТЕКЕ

Резиме: У раду ће бити представљен модел реализације часа обраде приповетке „Први пут с оцем на јутрење“ Лазе Лазаревића. Посебно бисмо се осврнули на могућност извођења овог часа у школској библиотеци, као амбијенту погодном за остваривање ученичког истраживачког рада. Ученицима би се на овај начин омогућио непосредни приступ одговарајућим приручницима из области језика и књижевне теорије као помоћ при анализи књижевног дела. Осим тимског духа у групном раду, овакав начин реализације наставе омогућио би активирање широког спектра ученичке перцепције од непосредног „урањања“ у стручну литературу (ученик спонтано примењује методе селекције, комбинације, закључивања), преко усменог излагања, размењивање информација са другим, закључивања и трајног усвајања вештина и знања захваљујући методи ученичких монолога, па све до развијања способности целоживотног учења. Циљ концепта овакве врсте учења јесте стицање навике да једног дана у свом каснијем школовању или из чисте радозналости, ученици знају за којим приручником да посегну и како да га употребе уколико им неки књижевнотеоријски термин или непозната реч буду страни, што, наравно, могу применити и у било којој другој области свог интересовања, која не мора искључиво бити у вези са филологијом.

Кључне речи: „Први пут с оцем на јутрење“, школска библиотека, референтна литература, истраживачки рад, ученички монолог.

---

¹ nikolina.surjanac@uf.bg.ac.rs

Могућност промене наставног амбијента показује се не само као пуки механички приступ наставном садржају већ и као нужност у реализацији наставе у савременом контексту. Као један од начина осавремењивања наставе српског језика и књижевности, поред широке употребе нових техничких достигнућа, иновативних и инспиративних методичких припрема које од наставника изискују својеврсну креативност, ова метода у школском раду саодноси се са оним што традиција школства већ познаје – тзв. часове у природи, екскурзије као наставни метод, часове у одређеним културним установама попут позоришта, музеја и сл.

Радни простор библиотеке показао се као ресурс који удовољава новим читалачким потребама својих корисника, а посебно њиховом истраживачком односу према наставним садржајима из области књижевности и језика. Основни предуслов за такав ученички приступ библиотечком фонду свакако је и осећај пријатне атмосфере и професионалног библиотекара који ће бити ту да саслуша ученичке жеље, интересовања и потребе и да им на основу тога помогне при избору одговарајуће лектире. На примеру конкретног часа у школској библиотеци циљ нам је да покажемо како ученике упутити на истраживачки приступ уз употребу различитих језичких и теоријских приручника у настави књижевности, развијајући на тај начин код њих навику да једног дана у свом каснијем школовању или из чисте радозналости знају за којим приручником да посегну и како да га употребе уколико им неки књижевнотеоријски термин или непозната реч буду страни, што, наравно, могу применити и у било којој другој области свог интересовања, не искључиво у вези са филологијом.

Све претходно речено биће илустровано примером конкретног часа (двочаса) обраде наставне јединице „Први пут с оцем на јутрење“, приповетке Лазе Лазаревића (колико је простора за њено тумачење предвиђено наставним планом и програмом за први разред гимназија и средњих стручних школа).

Од наставних средстава неопходни су: пројектор за *Power Point* презентацију; налози са истраживачким задацима и књижевнотеоријским појмовима; илустрације човека у турском оделу (чиме се отвара простор за онеобичавање, тумачење, разумевање и усвајање турцизама унутар српског језика). Такође, посебно бисмо се осврнули на језичкостилски аспект дела кроз језик Митра и Марице, који својом једноставношћу и језгровитошћу показује сву сложеност и драмску напетост између супружника, у низу пежоратива, обезличених реченица и колоквијалне сведености. Овакав вид психолошке напетости погодан је за ученичко драматизовање радње, што би могло представљати функционални увод у само тумачење књижевног текста. Будући да је улога наставника на ова два часа да уведе ученике у наставни садржај и исти систематизује и уоквири, на последњем слајду презентације налазиле би се одређене поруке које нам шаље ова приповетка.

Овакав вид приступа наставном садржају буди код ученика тимски дух, развија способност истраживачког и креативног приступа градиву, што умањује монотонију и инертност у настави. Само измештање ученика из радног простора на који су навикли, мотивишуће је за рад, поготово ако се упуте на ваљано истраживачко коришћење одређених приручника, у овом случају из области језика и теорије књижевности. Стога се школска библиотека сматра „кључем

који отвара врата целокупног библиотечно- информационог система подстичући процесе самообразовања и доживотног учења као препознатљиве стратегије друштва знања: функција библиотеке овде је остварена – подстицање и развој читалачких навика и перманентног коришћења библиотечких ресурса“ (Бајић, 2011, стр. 11). Комфорно и стимулативно окружење школске библиотеке (у којем је и распоред седења слободнији, можда и уз адекватну музичку пратњу у позадини), делује као нови, изазовни и опуштенији амбијент за рад и стваралаштво. Без оног притиска који намеће класична учионица, оваква средина подстицајно делује на ученичке креативне, изражајне, сазнајне способности. Окружени књигама, ученици ће се, вођени својим читалачким преференцијама, и сами заинтересовати за одређену лектуру, те на тај начин ширити своје читалачке хоризонте и „дружење са књигом“, што и јесте један од основних циљева наставе књижевности и језика, пре свег у контексту целоживотног учења.

Наставни циљеви

Образовни циљеви које наставник треба да оствари на примеру наставне јединице „Први пут с оцем на јутрење“ вишеструки су. Најпре, први и основни задатак је упознавање ученика са поменутом ауторском приповетком – кратак осврт на поетичке одлике реализма и психолошког реализма, као и на живот и дело Лазе К. Лазаревића. Потом је неопходно обновити основне одлике приповетке као књижевне врсте са освртањем на разлику између народне и ауторске/уметничке приповетке, као и проширити знања о основним нараторолошким терминима попут: фабуле, сижеа, мотива, мотивације, тачке гледишта, лика и др.

Методом дедукције, долази се до следећих нивоа тумачења, који се сада односе на интеграционе чиниоце самог дела, а то су, најпре, ликови, које ваља детаљно проучити – дечака Мишу, Митра, Марицу и Перу Зелембаћа. Циљ тумачења самих јунака је откривање и коментарисање психолошке и социјалне мотивације у њиховом грађењу и довођење тога у везу са поетичким одликама психолошког реализма. Потом треба указати на дијалог као на један од доминантних облика казивања и на његов значај у карактеризацији главних јунака, али и на разлике и сличности у казивањима у првом и другом лицу, са посебним освртом на естетичку функцију наратора, тј. значај хомодијегетичког приповедача у овој приповеци. Након тога треба истаћи значај обезличених реченица у дијалогу између супружника, употребе пасива у опису карташке собе и других језичкостилских поступака у овом делу како би се, повезивањем естетичког и значењског, остварило свестрано разумевање и доживљавање ове приповетке.

Што се *васпитних циљева* тиче, они се, најпре, односе на развијање љубави према приповедној прози и стварање читалачких навика код ученика. Анализом понашања, размишљања, дијалога јунака у приповеци, развија се и јача свест код ученика о вредности позитивних људских особина, као што су: пожртвованост за ближњег, љубав, племенитост, разумевање и праштање, из чега треба доћи до закључка о томе да негативне људске особине неминовно би вају кажњене и да добро, пре или касније, побеђује. Такође, један од васпитних циљева који се постиже анализом ове приповетке јесте освешћивање ученика о значају породице, поготово у

патријархалном добу, о којем пише Лазаревић. Наставник треба да настоји да ученици доживе и схвате ауторску приповетку као дело високе естетске и етичке вредности, те их ваља подстицати да у њој открију што више порука. На то их треба подстаћи неким примерима порука попут: „Ниједан човек није живео довољно дуго да му досади захвалност деце или женина љубав“; „На крају дана, у породици у којој има љубави се све може опростити“; „Човек путује светом тражећи оно што му треба, а затим се врати кући да то нађе“.

И на самом крају, али не и најмање значајни, напротив, *функционални циљеви* се истичу као врхунац самог наставног процеса – њима ученици досежу највиши ниво усвајања знања, а то је његова примена. Ови циљеви су усмерени, пре свега, ка практичним и креативним способностима ученика. На примеру анализе приповетке „Први пут с оцем на јутрење“ ученике треба оспособити за доживљајно и интерпретативно читање дела – развијати им моћ запажања детаља помоћу којих се ликови карактеришу, снажити им способности за уочавање приповедачких облика, мотивацију поступака јунака, могућност да се, проучавајући фиктивне јунаке, оспособе за боље упознавање и разумевање реалних људи у свакодневном животу, стичући и развијајући на тај начин социјану и емоционалну интелигенцију. Ученике треба научити да своја мишљења, исказе и уметничке утиске ваљано аргументују одговарајућим примерима из текста; да одређене појаве тумаче са више становишта, да правилно морално расуђују. Наставник треба да наводи ученике да критички продру у саму структуру текста и да износе сопствене, оригиналне закључке, да упуте ученике на корелацијски приступ књижевним делима у функцији њиховог бољег и свестранијег разумевања (употреба термина из области теорије и историје књижевности, језика, етнологије, историје и др.). Ученике треба научити коришћењу различитих приручника како би открили значења непознатих појмова и страних речи. Све у свему, од наставника се очекује да код ученика буди жељу за афирмацијом у истраживачком раду, а самим тим и за целоживотним учењем и непрестаним усавршавањем у области/областима којом/којима се у животу буду бавили.

У контексту свега претходно реченог, *испиривачки и припремни задаци* би гласили:

- 1) Пажљиво прочитајте приповетку „Први пут с оцем на јутрење“ Лазе Лазаревића. Шта вам је у њој посебно привукло пажњу?
- 2) Издвојте главне мотиве и објасните њихов међусобни однос. Која би била тема ове приповетке?
- 3) Шта у делу сазнајемо о лику Митра? Обратите пажњу на развој његовог лика пре, за време и после коцкања.
- 4) Проучите Маричин лик. Како она реагује у критичним тренуцима и при највећим искушењима за своју породицу?
- 5) Посебно обратите пажњу на прву реченицу приповетке. Ко то даје реч нашем наратору-дечаку? На којим местима у тексту стичете утисак да вам се приповедач непосредно обраћа?
- 6) Куда нас све то води Миша? Размислите о томе како он доживљава своју породицу. Издвојте места у тексту у којима наратор описује своје родитеље.

- 7) Ко води дијалоге у делу? Шта из разговора двоје супружника сазнајемо о положају жене у патријархалном друштву? Исказе поткрепите примерима из текста.
- 8) Прочитајте поново опис карташке собе. Какак утисак овај опис оставља на вас? У ком су глаголском облику придеви у овом опису? Издвојте их.
- 9) Размислите о наслову приповетке. Шта сте све научили о животу, међуљудским односима и значају материјалних и моралних вредности у овом делу?

Час обраде уметничке приповетке „Први пут с оцем на јутрење“ започињемо разговором о утисцима које је на ученике оставила приповетка. Шта их је посебно дирнуло, разочарало, изненадило. Питали бисмо их шта су од Лазе Лазаревића читали у основној школи и укратко прокоментарисали сличности и разлике између приповедака „Све ће то народ позлатити“ и „Први пут с оцем на јутрење“. Потом бисмо се уз помоћ презентације присетили основних одлика реалистичке поетике, времена у којем се јавља, односа према претходној, романтичарској традицији, представника и др. Осврнули бисмо се на поделу реализма са акцентом на психолошком, а то бисмо поткрепили цитатом Фјодора Достојевског о томе да је „стање душе подједнако реално“ као и миметички опис спољашњости, на чему су, пре свега, инсистирали писци раног реализма. Потом бисмо говорили укратко о животу и делу Лазе Лазаревића, једног од најзначајнијих српски реалиста који тендира ка модерни, не изостављајући ни елементе патријархалног и традицијског. Напоменули бисмо да је Лаза Лазаревић творац психолошке приповетке у српској књижевности, а потом ученике поделили у две или више група у зависности од броја ученика у одељењу. Једна група би имала задатак да истражи књижевнотеоријске појмове из доступних Речника књижевних термина², као и из других сличних референтних извора – попут: *психолошка приповећка*, *психолошка мотивација*, *унутрашњи монолој*, *монолој*, *дијалој*, *доживљени говор*, *сказ*, *иорџреј*, *јејзаж* и да их илуструју на примерима из текста. Друга група би била задужена да на илустрацији човека у традиционалној турској одећи (како је по опису у делу обучен Митар), упише у празна поља за попуњавање непознатих речи превод турских назива за одећу (*џемадан*, *силај*, *џранболос*, *чакшире*, *џури џунос* и др.) на српски језик (види такође Николић, 2012. стр. 140). На располагању би им били референтни речници турцизама (Вукови речници, речници Оташевића или Ђорђа Поповића), које би нашли у библиотеци и на тај начин се заинтересовали и упознали и са осталим речницима који би им могли користити у даљем раду и стицању лингвистичких знања. Тако бисмо тумачењем непознатих речи и израза, преко спољашњег портрета, дошли поступно до карактеризације Митра, а његов начин одевања довели у везу са друштвеноисторијским околностима у којима је настала ова приповетка, и тако је шире локализовали. Користећи принцип чулности (очигледности) у настави књижевности, мотивишемо ученике за улогу истраживача који сада сами треба да дођу до одређених сазнања, а не само да са маргина или на крају текста ишчитају значења појединих непознатих речи или дефиниције одређених књижевнотеоријских појмова.

2 Поповић, Т., (2007). *Речник књижевних џермина*. Београд: Институт за књижевност и уметност, НОЛИТ; Институт за књижевност и уметност (1986). *Речник књижевних џермина*, Београд, НОЛИТ.

У главном делу часа, након истраживања непознатих речи и нових књижевнотеоријских појмова, појединци из група би саопштили остатку одељења резултате до којих су дошли, усмено или писањем на табли непознатих речи. Пре тога би им наставник са презентације разјаснио још неке наратолошке термине корисне за проучавање уметничке приповетке (фабула, сиже, мотив, мотивација, тема, лик, тачка гледишта), да би се у даљем току часа прешло на анализу самих ликова и форми приповедања као интеграционих чинилаца у тумачењу књижевног дела. У складу са тим, поставили бисмо ученицима следећа питања:

Које бисте мотиве издвојили као кључне у овој приповеци? Покушајте да укратко представите сиже приповетке. Како бисте у једној реченици одредили тему овог дела?

Очекујемо ученичке одговоре попут: Као главне мотиве можемо издвојити: детињство, коцкање, породицу, љубав, спасење, промену, поштовање, разумевање и др. Приповетка почиње присећањем дечака Мише на период свог детињства, на очинску фигуру, начин његовог облачења и његове особине. Потом се говори о односу између оца и мајке, о томе како је Митар почео да се коцка и полако губи све имање, како у очају покушава да изврши самоубиство, у чему ће га спречити жена Марица, да би на самом крају приповетке он доживео душевни преображај, који је симболички представљен одласком у цркву са сином. Тема би могла да гласи: Пропаст једне успешне грађанске породице због коцкања као порока; или: Митров пад и спасење; Материјални пад, али духовни успон Митра коцкара; Снага породичне љубави која успева да надвлада материјалну пропаст и сл.

Шта у делу сазнајемо о Митру? Размислите о његовом спољашњем и унутрашњем портрету, односу према породици, пороку и спасењу. Шта нам његово облачење сведочи о времену у којем се одвија радња приповетке? Представите у кратким цртама развој његовог лика, како друштво почиње да утиче на Митра. Пронађите то место у тексту.

Очекујемо разноврсне одговоре ученика: Будући протагониста приповетке, Митар је кључна фигура у породици, или би бар требало да буде, која директно утиче на судбину осталих чланова у кући: жене, ћерке и два сина. Он се „носио турски“, и из његовог описа спољашњег изгледа сазнајемо да је он припадао грађанском слоју, да је имао дућан, тј. био је трговац. На основу тога можемо закључити да се радња приповетке одвија у време турске владавине, дакле, време блиско самом писцу, отприлике од средине до краја 19. века (приповетка је објављена 1879. год.). Од приповедача сазнајемо да је Митар у почетку био „сасвим други човек; а и ја се сећам као кроз маглу, како ме је често држао на крилу док сам био сасвим мали, правио ми од зове свирајку и водио ме са собом на колима у ливаду“ (Милић и Вучић, 2016, стр. 91).³ Међутим, од тренутка када се почео дружити са Мићом казначејом, Крстом, Олбректом и „још тамо некима“, приповедач каже: „све пође како не треба“. Још пре тога је више волео да иде у „кавану“ него у цркву, у коју је ишао само на Ђурђевдан, а након што је почео да се дружи са сумњивим и неморалним људима, све више ће одсуствовати од куће и кренуће странпутицом. Зато ће га и син Миша више памтити као хладног и строгог, као човека преке нарави, јер је, претпоста-

---

3 Сви цитати из приповетке „Први пут с оцем на јутрење“ дати су према: Милић Б, Вучић К. (2016). *Чишанка са књижевнотеоријским појмовима: за I разред гимназија и средњих стручних школа*. Београд: Завод за уџбенике.

вљамо, то све последица његовог скретања са правог пута, чега је, у дубини душе, био свестан. Зато ће и покушати да изврши самоубиство, схвативши да је породицу отерао преко руба пропасти. Највећа подршка у том тренутку очаја била је његова жена Марица, која му је пружила руку спаса, подсетивши га да је изгубљено материјално богатство надокнадиво, али да живот, љубав, породица, и остале духовне вредности немају цену.

Као оличење људске солидарности и лепоте живљења за другога јавља се лик Марице. Којим местима у тексту бисте могли да илуструјете овај исказ? Какав је њен однос са мужем? Размислите о положају жене у патријархално доба. Како се понаша Марица у критичним и стресним ситуацијама у приповеци? Објасните како је њен лик утицао на промену исхода догађаја у приповеци.

Од ученика сада захтевамо да се ставе у улогу психолога и покушају да продру у сложеност међуљудских односа, у њихова душевна превирања, у однос између реченог и прећутаног. Стога, од њих можемо очекивати следеће одговоре: Марица је своје поштовање, љубав и разумевање према свом мужу показивала од самог почетка приповетке. Као да је бирала речи којима га неће повредити. Чак и када је наслутила да је кренуо странпутицом, она га неће напасти нити вређати, већ ће га, схвативши да је он сат прокоцкао, а потом га и повратио, пажљиво упитати: „Зар си повратио?... трже се“. – „Зар ти је већ оправљен сахат?“ Дакле, видимо одређену суптилност у њеном приступу мужу, чак и кад је свесна да је он утонуо у порок коцкања. Она се чак прави да му верује да је сат поправио, а не повратио, само да га не би разбеснела или наљутила. Јесте у овој реплици скривено и страхопоштовање жене према мужу у патријархално доба, када она није смела да гледа друга посла, осим бриге о деци и кућним пословима, али, видећемо на крају приповетке, да је ту реч и о нечем много вишем и дубљем: о безусловној љубави и пожртвованости за своју породицу. Дакле, Марица се увек понаша брижно, са пуно разумевања, чак и када муж виче на њу и испољава поприличну грубост. Ипак, приповедач ће приметити како такав однос Митра према њој не може остати без последица – постала је несрећна („Ђути племенита душа. Гуши се. Ни суза нема више. Оне теку кроз прси, падају на срце и камене се“), а са њом и њена деца. Као врстан психолог, што је Лазаревић по занимању и био, он уме да дочара, преко лика дечака-приповедача оне најтананије душевне потресе у јунацима. (На тим местима се јасно види његов значај у формирању *психолошке ѝријовейке* у српској књижевности). Међутим, Марица наставља да се бори и своју снагу црпи из љубави према својим најближима. У кључном тренутку, када Митар жели себи да науди, она га спречава у томе, бирајући речи и пружајући му неопходну подршку. На тај начин долази до преокрета у делу: Митар одустаје од самоубиства, и не само то – његова душа доживљава преображај, он сада постаје духовни вођа својој породици, што је симболизовано одласком у цркву са својим сином. У лику Марице Лазаревић, заправо, представља једну од опсесивних тема свог стваралаштва, а то је култ мајке. Мотивисаћемо ученике који желе да знају више о томе да прочитају и Лазаревићеве приповетке „Ветар“ и „Швабица“. Сугерисаћемо им да размисле о доминантној улози коју мајке имају у овим делима и о томе како њихов ауторитет утиче на судбине главних јунака.

Ко приповеда у овом делу? Осврните се поново на уводну реченицу приповетке. Која се још приповедачка инстанца јавља поред оне у првом лицу? Како бисте применили теоријско сазнање о сказу на примеру ове приповетке? Издвојте део текста по избору у којем Миша приповеда у првом лицу једнине и замените га приповедањем у трећем лицу једнине. Које разлике уочавате? Размислите о утиску који на вас оставља непосредно обраћање. Све одговоре поткрепите примерима из текста.

Разговором о лику дечака Мише, неминовно долазимо до питања о приповедачу. У прилог томе иде и чињеница да је читава приповетка, од почетка до краја, обележена знацима навода, што упућује на једну од репрезентативних реалистичких техника приповедања – сказ. На тај начин доводимо ученике до следећих закључака: дечак Миша је у исто време и приповедач у првом лицу једнине, а само у једној речи – „вели“ осећа се присуство објективне приповедачке инстанце у трећем лицу. Поред тога, често се јављају и приповедачеви коментари читаоцима/слушаоцима, будући да је пишчева тежња да се створи илузија усменог приповедања, односно непосредног обраћања слушаоцима/читаоцима, а самим тим и уверљивост која сугерише да ова прича није измишљена, већ да је узета из стварног живота. То се најбоље види у коментарима попут: „видећете“; „[...] е, па ваљда видите шта ће из свега да буде“, „па шта је радио сву ноћ по механчинама, питате ви“. Миша казује и у другом лицу док саопштава о особинама свог оца: „Озбиљан преко јего, па само заповеда, и то он једанпут што рекне, па ако *не урадиш* – *дежи* куд *знаш!* [...] Тукао је само шамаром, и то само једанпут, али брате, кад одаличи, од часа се *џрућииш!* [...] Али ја стрепим од оних очију: кад их превали, па као из праћке, а *џи*, *не знаш* зашто и крошто, *џејџиш* као прут“ (стр 88). Оваквим приповедањем остварује се прворазредни уметнички ефекат, постижу се фамилијарност, интимност и исповедност у тону приповедања и на тај начин приповедач Миша као да „увлачи“ читаоца у причу, чинећи да он саосећа са његовом (Мишином) судбином. Након што су поједина места са приповедачем у првом лицу заменили казивањем у трећем лицу, ученици ће уочити промену, пре свега, у тону казивања: оно ће сада постати хладније, објективније и мање уверљиво. Овом једноставном стилском вежбом ће уочити значај стила приповедања за постизање субјективног, лирског и уверљивог казивања. Иако је познато да је приповедање у трећем лицу једнине објективно, видећемо да је Лазаревић то постигао и кроз прво лице једнине. Наиме, дечак Миша, приповедајући у првом лицу, представља свеприсутну личност, а као најбољи пример може послужити сцена описа карташке собе, коју Миша посматра кроз кључаоницу. Како је могуће да се кроз тако мали отвор види цела соба? У томе се заправо крије чињеница да Миша, иако приповедач у првом лицу једнине, узима на себе неке особине „свезнајућег“, објективног приповедача. Са друге стране, Миша ипак није прави, поуздани приповедач, јер признаје да не зна баш све што се догађало у тренуцима очевих преговора са кумом Илијом: „али шта је то било, то се не зна, нити ће икад ико знати“.

Поред приповедања у првом, другом и трећем лицу, у приповеци „Први пут с оцем на јутрење“ уочавамо и друге бројне форме приповедања: монолог, унутрашњи монолог, дијалог. Пронађите примере за сваку од форми у тексту, применивши сазнања до којих сте о овим пој-

мовима дошли у „Речнику књижевних термина“. У којим тренуцима у приповеци се јавља дијалог? У чему је посебна драмска снага сцене „под амбаром?“ Размислите о функцији обезличних реченица и пежоратива које изговара Марица у дијалогу са Митром у последњем дијалогу у делу. Шта нам монолог и унутрашњи монолог сведоче о унутрашњем стању дечака Мише? Објасните својим речима појам *психолошка дескрипција* на примеру карактеризације јунака ове приповетке.

Очекујемо да ће ученици анализирати Мишине унутрашње монологе из којих најчешће сазнајемо о осталим јунацима у делу: Митру, Марици, Пери Зелембаћу, или о његовим унутрашњим ломовима у кључним тренуцима у делу. Као увод у сцену са изузетним драматичним набојем, која се одиграва у прекретном тренутку у приповеци, јавиће се Миша као приповедач који нас одводи директно до амбара, повлачи се и препушта нам да непосредно доживимо емоционално напетост дијалог између Митра и Марице. Дијалози се јављају у тренутку велике психичке и емотивне напетости, када појединци имају потребу да се психовербално растереће. Међутим, та кључна функција дијалога код Митра и Марице изостаје све до последњег и кључног дијалога. До тада ће се углавном у њиховим разговорима показивати однос снага – Митрова осиност и Маричина покорност, у сценама када разговарају о ракији, о прокоцканом и поново враћеном сату, о коцкању. Митар све време покушава да скрене са главне и болне теме свог порока, тако што агресивно иступи и да до знања својој жени да се не меша у „његова посла“. Поред дијалога као једног од веома ефектних поступака психолошке дескрипције, у делу се јављају и мисли, тј. унутрашњи монолог дечака Мише, који има улогу наратора и коментатора свих збивања. Он ће за очево понашање рећи: „А тек се он *изграчи* на њу“, „он се *намрјодио*“, „Али ту мој отац погледа *ћреко очију* моју мајку“ итд. Док за мајку, која у његовом стваралаштву представља неку врсту култа, има само речи разумевања и дивљења, које описују њену покорну природу: ословљава је са „моја мати“, (док оца назива неутрално, прекорно са „он“), каже: „*йокуњи се* мати, па *ћуџи*“, „она *умуче*“, „*ћуџи* она сирота, као заливена“ и сл. Једино се у главном дијалогу, пред сам крај дела, остварује она права сврха дијалога, у којем се оба учесника душевно растерећују и зближавају, и не само то! Митру је, иако је био на ивици самоубиства, спасен живот. Он је до тада избегавао да разговара о битним стварима које су му представљале велики психолошки терет, и тек је на крају, када је био пред психичким сломом и одустајањем од живота, отворио душу, признао да га највише боли што је прокоцкао све имање и кућу, притом наишавши на неизмерну љубав и разумевање своје жене. Када он градацијски наводи како је прво прокоцкао коња, ливаду па кућу, Марица ће, како га не би осудила, јер је знала да је рањивог психичког стања, користити обезличне реченице „Ако ће“, уместо „Ако си“, да би олакшала Митру, умањила његову кривицу и спасла му живот. У овом делу приповетке присутна је чиста психолошка дескрипција, лишена било какве наративности, јер дијалог довољно говори сам за себе о ономе што јунаци проживљавају у том тренутку.

Видећемо да и монолог дечака Мише служи да психички растерети његову напаћену душу док посматра како му отац пропада и материјално и духовно, те закључује да је Пера Зелембаћ, коцкар и човек сумњивог морала, томе доста допринео: „Онда претрнух кад се сетих

шта је ноћас било, и механички прошаптах: „Боже, знаш оно за бабу!“ И опет: „Боже, ама убиј оног Зелембаћа“. Захваљујући унутрашњим монолозима, доста сазнајемо о Мишином емоционалном и психичком стању: „Чудно сам и мрачно нешто мислио. У ушима ми је зујало. Нисам умео ништа да мислим“. Оваква стања и доживљаји су последица дечакове трауме услед пропадања породице пред његовим очима и осећаја немоћи да било шта уради и помогне оцу. Зато је ту мајка која испуњава све његове молитве и иступа као спаситељ породичног дома.

У ком тренутку Миша слуги да му се са оцем дешава нешто лоше? Размислите о естетском значењу ентеријера и портрета које Лазаревић користи у својој приповеци. Какав утисак на вас оставља изглед карташке собе? Размислите о скривеном значењу оваквог описа. Зашто приповедач користи глаголе у пасиву док описује приказ собе након картања? Какав утисак на вас оставља портрет Пере Зелембаћа? Поткрепите свој исказ примером из текста.

Дечак Миша ће, већ из очевог осорног и набуситог понашања према мајци, наслутити да се са њим дешава нешто лоше и да није онакав какав је некад био, пун нежности и љубави коју је показивао према деци. То ће додатно потврдити и његови све каснији доласци кући, кретање у лошем друштву и изразита Маричина забринутост. Након призора који је видео кроз кључаоницу, схвата да му је отац пропао, лично је на „мртваца“. „Разбацане и претурене столице, разгажене и неразгажене цигаре, разбијена камена шоља, свучен засто, разбацане карте, истресен дуван, празни свећњаци“, указују, заправо, не само на стихијску пошаст у виду коцкања, која је, попут неке више зле силе разнела све пред собом, већ и на душевно и материјално стање самог Митра. И ова дескрипција коју Лазаревић веома вешто користи, заправо је у функцији психолошке карактеризације Митровог лика. Глаголи у пасиву не захтевају вршиоца радње, субјекат, а то у том тренутку и није важно – битне су последице које порок у виду коцкања оставља на личност и њену околину. Дакле, сликом свеопштег расула и пропадања, алегоријски је представљен Митров суноврат. Што се тиче лика Пере Зелембаћа и његових „малих, као јед зелених очију“ од којих човека просто ухвати страх, видимо да његова појава оставља утисак проблематичности и одбојности, што је осетљива дечија интуиција добро наслутила. Иако епизодна личност, улога Пере Зелембаћа није занемарљива – он, као представник лошег друштва које Митра наводи на порок, персонификација је зла у овом свету, и као такав, у једној приповеци моралистичке тенденције попут ове, морао је неславно завршити.

На самом крају часа, када је приповетка анализирана, осврнули бисмо се на њен моралистички аспект и упитали ученике које су поуке извукли из ње. На презентацији бисмо им приказали одређене поруке у вези са анализираним делом, а њихов задатак би био да сваку поруку доведу у везу са ликом из дела и објасне како су је схватили и доживели, нпр: „Ниједан човек није живео довољно дуго да му досади захвалност деце или женина љубав“⁴ – Вилијам Блејк Јејтс. Ова порука се, очигледно, односи на лик Митра, који тек на крају схвата у чему се крије највећа животна вредност.

„На крају дана, у породици у којој има љубави се све може опростити“ – Марк Олсен. Ову поруку бисмо довели у везу са ликом брижне и пожртвоване Марице.

---

4 Сви цитати преузети су са странице: <https://edukacija.rs/izreke-i-citati>

„Човек путује светом тражећи оно што му треба, а затим се врати кући да то нађе“ – Џорџ Мур. Ова девиза би одлично могла послужити као део карактеризације Митра, будући да је он мање био код куће него у кафани и са лошим друштвом, а на крају је схватио где је његово једино право и сигурно уточиште.

„Воља је ствар јаких, жеља ствар слабих“ – Владан Десница. Марица је та која је, и поред свих недаћа које су је задесиле са мужем, смогла снаге и вратила своју породицу на пут добра. Митар је имао само жељу, која је синоним за страст, порок, која често води у страдање.

„Мана многих људи је што желе да буду учитељи других, а у ствари би требало још дуго да остану ученици“ – Барух Спиноза. Ову лекцију је научио Митар када је увидео да је жена, коју је третирао грубо и која му се потчињавала, којој је говорио да се „у његов посао не плеће“, испала његов учитељ, пример лепоте живљења за другога и људске солидарности.

Ученицима бисмо задали домаћи задатак да напишу састав на неку од понуђених тема: Повратак у детињство Андреаса Сама из Кишових „Раних јада“ и Мише из приповетке „Први пут с оцем на јутрење“ Лазе Лазаревића (под условом да су пре тога обрађени „Рани јади“); „Љубав све побеђује“; „Како је лепо живети за другога“, као и да у „Речнику турцизама“ пронађу по пет речи које су им посебно занимљиве, а користе их у свакодневном говору или су их чули од својих старијих, а не знају шта тачно значе.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

На основу примера конкретног часа обраде приповетке „Први пут с оцем на јутрење“, видели смо колико и мала промена, у виду самог амбијента, може допринети мотивисању и разбијању монотоности наставног процеса. Сусретањем ученика са приручницима попут „Речника књижевних термина“ и „Речника турцизама“ остварено је једно од кључних деловања савремене школске библиотеке, а то је усредсређеност на остваривање педагошког циља који се односи на развијање културе читања свих врста текстова, па и ових енциклопедијског карактера, а исто тако је и остварена функција библиотеке као споне између корисника и књига. Видели смо како се на један крајње економичан, практичан и мотивишући начин може искористити уводни део часа у сарадњи наставника и ученика, у којем свако обавља свој део задатка. Ако би наставник све активности током часа преузео на себе, ризиковао би да изазове инертност и монотоност у самом наставном процесу. Оваквим, сарадничким и групним начином рада, ученици одржавају своју будност, ангажованост и заинтересованост за обраду приповетке и усвајање нових и непознатих речи и израза. Индуктивном методом и јединством аналитичко-синтетичког метода, почевши од мање познатих речи и термина, дошло се, преко анализе самих ликова, форми и врста приповедања, до закључака о правим и истинским вредностима у човековом животу, чиме је остварен један од битнијих васпитних циљева у настави књижевности. Давањем домаћег задатка на крају часа подстакли бисмо код ученика једну нову дозу креативности, радозналости и истраживачког полета, што је, као трајне вредности у даљем животу и образовању, и био циљ постићи овим часом обраде Лазаревићеве приповетке.

Литература

1. <https://edukacija.rs/izreke-i-citati> преузето 30. маја 2021.
2. Бајић, Љ. (2011). „Функција школске библиотеке у контексту савремене наставе књижевности(осврт)“. У *Креативне радионице у школској библиотеци* (стр.11). Београд: Филолошки факултет.
3. Милић, Б., Вучић, К., (2016). *Читанка са књижевнотеоријским појмовима: за I разред гимназија и средњих стручних школа*. Београд: Завод за уџбенике.
4. Николић, М. (2012). *Методика наставе српског језика и књижевности*. Београд: Завод за уџбенике.
5. Поповић, Ђ. (2014). *Речник терминологије*. Београд: Партенон, Српска књижевна задруга. Поповић, Т., (2007). *Речник књижевних термина*. Београд: Институт за књижевност и уметност, НОЛИТ.
6. Институт за књижевност и уметност (1986). *Речник књижевних термина*. Београд: НОЛИТ.

Nikolina S. Šurjanac
University of Belgrade, Teacher Education Faculty

METHODOLOGICAL APPROACH TO THE TEACHING UNIT “THE FIRST TIME WITH THE FATHER IN THE MORNING” BY LAZA LAZAREVIĆ IN THE SCHOOL LIBRARY ENVIRONMENT

Abstract: In this work we present the realization of a lesson in which we analyzed the story “To Matins with Father for the first time“ by Laza Lazarević, in a school library, a very convenient space for conducting academic research. The students would learn how to use certain handbooks of language and literary theory as a support for the analysis of literary work. Besides team spirit in group work this way of teaching realisation would activate the diverse range of students perception, starting from the direct immersion in expert literature (the student spontaneously applies method of selection, combination, deduction), over to verbal representation, exchange of information with one another, deduction and permanent obtaining of skills and knowledge, thanks to the students monologue method, all the way to the developing the ability of longlife learning. The concept goal of learning this way is obtaining the habit so that one day in their later education or out of pure curiosity, the students know for which handbook to reach out and how to use it, should any literature theoretic term or a unknown word be unfamiliar to them, which, of course they could apply in any other area of interest, that does not necessary needs to be related to philology.

Keywords: “To Matins with Father for the first time“, school library, reference literature, academic research, student’s monologue.

Рај је примљен 6. 4. 2021. године, а рецензиран 17. 5. 2021. године.